

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה
ראש הכולל - הרב זכריה אינגבר. עורך הגיליון - הרב שמואל אינגבר.

"אם בן הוא והמיתן אתו" (שמות א', ט"ז)

"אם בן הוא והמתן אתו" - מה היתה סיבת הגזירה

לאחר תיאור גזירת עבודת הפרך, מביאה התורה גזירה נוספת של פרעה המוטלת לביצוע על המיילדות העבריות - גזירת המתת הבנים : "ויאמר מלך מצרים למיילדת העברית, אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה. ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האִבְנִים, אם בן הוא וְהַמִּתְּן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחִיָּה" (שמות א', ט"ז - ט"ז). **ויש לברר**, האם גזירה זו קשורה לגזירה הראשונה של עבודת הפרך, או שהיתה לה מטרה שונה. כמו כן, נראה, שבגזירת הבנים היו מספר שלבים, **ויש לברר**, מה היו פרטי הגזירה בכל שלב.

דעה א' - למנוע את הריבוי - ב'מדרש רבה' (שמות פרשה א פסקה יג) מובא : **"כשראה שהם פרים ורבים גזר על הזכרים**, הה"ד ויאמר **מלך מצרים למיילדות וגו' "ממדרש זה משמע**, שגזירת הבנים היתה בכדי למנוע את הריבוי של עם ישראל. וכן משמע **ממדרש נוסף** בהמשך (מדרש רבה שמות פרשה א פסקה טז) : **"וויטב אלהים למיילדות וירב העם, לקיים מה שנאמר (איכה ג) מי זה אמר ותהי ה' לא צוה, אם פרעה צוה להרוג את הזכרים מה הועיל בגזירתו, ה' לא צוה אלא - וירב העם ויעצמו מאד"**.

ונראה, שניתן לדייק גישה זאת גם **ב'מדרש רבה'** (שמות פרשה א פסקה יד) שם מובא : **"אם בן הוא והמתן אותו. אמר להם אם זכר הרגו אותו, ואם נקבה אל תהרגו אותה אלא אם חיתה חיתה ואם מתה מתה... אמר לו הקב"ה - רשע, מי שנתן העצה הזאת - טפש הוא, היה לך להרוג את הנקבות, אם אין נקבות, זכרים מהיכן ישאו נשים, אשה אחת אינה יכולה ליטול שני אנשים, אבל איש אחד יכול ליטול עשר נשים או מאה"**. **וממדרש זה משמע**, שהקב"ה מייחס טיפשות למי שנתן לפרעה את העצה הזאת, כי אם לא ממתית גם את הבנות זה לא יעצור את הריבוי, ומכאן שהמטרה היתה **לעצור את הריבוי**.

דעה ב' - רק כנגד מושיען של ישראל - רש"י מבאר : **"אם בן הוא וגו' - לא היה מקפיד אלא על הזכרים**, שאמרו לו אצטגנינו **שעתיד להוולד בן המושיע אותם"**. אפשר להסיק מדברי **רש"י** שמטרת הגזירה הזו היתה - רק בכדי למנוע את הולדתו של מושיען של ישראל, ולכן גזר להמית רק את הבנים ולא את הבנות.

וכן טוען בעל **'שפתי חכמים'**, שאם גזירה זו היתה גם בשביל למנוע את ריבוי ישראל, היה צריך להמית גם את הנקבות. והמקור לכך הוא **ב'רא"ם'** : **"ואי"ת דלמא כדי שלא יפרו וירבו. וי"ל, דא"כ היה לו להמית הנקבות, שאף אם ימותו הזכרים ויישארו הנקבות, אם יישאר זכר אחד יכול לעבר כמה נקבות"**.

השלבים בגזירת הבנים וכמה שלבים היו

שלב ראשון - המתת הבנים רק בעוד היולדת על האבניים - מהפסוק : **"וראיתן על האבניים" (שמות א', ט"ז)** משמע, שהגזירה בשלב הראשון היתה רק בזמן שהיולדת היתה על האבניים, והתינוק בשלבי יציאה ראשוניים מרחם אמו. **ומשמע**, שאין להרוג את התינוק לאחר שכבר יצא מרחם אמו. ודבר זה מתחזק על פי דברי **'מדרש רבה'** (שמות פרשה א פסקה יד) : **"אי"ר חנינא סימן גדול מסר להם אם פניו למטה דעו שהוא זכר... וכשהוא פניו למעלה היא נקבה"**. **ומשמע**, שאם כבר יצא חלק גדול יותר מגופו, שכבר ניתן להבחין בלי הסימן הנ"ל, האם הוא בן או בת, כבר אין להורגו, כי בשלב כזה הן כבר לא צריכות סימנים, אלא רואים בביורו. אלא וודאי שפרעה ביקש להורגו, רק בשלב שרואים את הראש שמתחיל לצאת, ורואים את כיוון הפנים, האם כלפי מעלה או כלפי מטה.

'אבן עזרא' מסביר שהסיבה להמית רק במועד זה היתה : **"והמתן אותו - בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה"**. כלומר, שימיתו אותו רק בשלב הלידה, בזמן שאף אחד לא ישים לב שהן המיתו אותו, כי לא רצה שידעו שהוא עושה פעולת חמס.

שלב שני - המתת הבנים גם לאחר שנולדו - בפסוק כ"ב נאמר : **"ויצו פרעה לכל עמו לאמר, כל הבן הילוד היארה תשליכוהו" ומשמע**, שגם לאחר שנולד, יש להשליכו לים. ונראה שאין כוונת הגזירה רק לאלו שנתגלו ביום שנולדו, שהרי נאמר בהמשך לגבי משה : **"ותהר האשה ותלד בן, ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים" (שמות ב', ב')**, ואם היתה יכולה להמשיך ולהצפינו היתה עושה זאת, אך : **"ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תבת גמא... ותשם בסוף. ותצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו" (שם ב', ג' - ד'), רואים**, שהסכנה ארבה להם גם לפחות שלשה חודשים לאחר הלידה.

על מי חלה הגזירה בשלב השני - רק על היהודים או גם על המצרים

נראה, שבשאלה זו חלוקות הדעות, והדעות תלויות בדרך שמסבירים את הפסוק : **"ויצו פרעה לכל עמו לאמר, כל הבן הילוד היארה תשליכהו" (שמות ב', כ"ב)**.

דרך הפשט - רק על היהודים - לאחר שהמיילדות לא קיימו את צו פרעה, פרעה מצווה על כל עמו, להשליך ליאור כל הבן הילוד **אצל היהודים**. בדרך זו נוקט תרגום **'אונקלוס'** שאומר : **"ופקיד פרעה לכל עמה למימר כל ברא דיתיליד ליהודאי בנהרא תרַמְנֵה"**.

דרך הדרש א' - גם על המצרים - **רש"י** מביא דרך זו : **"לכל עמו. אף עליהם גזר. יום שנולד משה, אמרו לו אצטגנינו היום נולד מושיען, ואין אנו יודעין אם ממצרים אם מישראל, ורואין אנו שסופו ללקות במים, לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים. שנא כל הבן הילוד, ולא נאמר הילוד לעברים, והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה"**.

דרך הדרש ב' - גזירת פרעה היתה גם על המצרים אך הם התנגדו לה - ב'מדרש רבה' (שמות פרשה א פסקה יח) מובא מדרש שיש בו מספר שינויים מהמובא **ב'רש"י'** : **"ויצו פרעה לכל עמו א"ר יוסי ב"ר חנינא - אף על עמו גזר. ולמה עשה כן שהיו אסטרוולוגין אומרים לו - גואל ישראל נתעברה ממנו אמו, ואין אנו יודעין אם ישראל הוא או מצרי הוא. באותה שעה כנס פרעה כל המצרים ואמר להם - השאלו לי את בניכם ט' חדשים שאשליכם ליאור. הה"ד כל הבן הילוד היארה וגו' כל הבן של ישראל אין כתיב כאן, אלא כל הבן בין יהודי בין מצרי. ולא רצו לקבל ממנו שאמרו - בן מצרי לא יגאל אותן לעולם, אלא מן העבריות היארה תשליכהו"**.

כמה זמן נמשכו הגזירות**גזירת הבנים בשלב הראשון - עד תשעה חדשים**

'רש"י' בדבריו על הגזירה הראשונה של הציווי למיילדות, אומר: **"אם בן הוא וגו'.** לא היה מקפיד אלא על הזכרים. שאמרו לו איצטגנינו שעתידי להוליד בן המושיע אותם" (שמות א', ט"ז). ונראה למצא מקור לדבריו בתרגום **'יונתן'** לפסוק ט"ו: "ואמר פרעה דמך הוה, חמי בחילמיה והא כל ארעא דמצרים קיימא בכף מודנא חדא, וטליא בר אימרתא בכף מודנא חדא, והות כרעא כף מודנא מטליא בגוה. מן יד שדר וקרא כל חרשי מצרים ותני להון ית חולמיה. מן יד פתחין פומהון ייניס וימברס רישי חרשיא ואמרין לפרעה - **ביר חד עתידי למהוי מתיליד בכנישתהון דישראל,** דעל ידו עתידיא למחרבא כל ארעא דמצרים, ובגין כן אתיעט פרעה מלכא דמצרים **לחייטא יהודייתא** דשמא דחדא שפרה היא יוכבד ושמא דתנייתא פועה היא מרים ברתה". ולפי הדברים המובאים בתרגום **'יונתן'**, הגזירה התחילה כאשר האצטגנינים אמרו לו דבר עתידי, שעתידי להיוולד בן שיושיע את ישראל, ונמשכה עד שאמרו לו שנוולד מושיען של ישראל, ולכן קשה לדעת כמה זמן זה נמשך, אך אפשר לשער שזה נמשך זמן לא ארוך.

גזירת הבנים בשלב השני שגזר על כל עמו - עד שנתיים

על פי 'רש"י' הגזירה השנייה מתחילה כאשר האצטגנינים מודיעים לפרעה, **שבאותו יום נולד מושיען של ישראל.** אך ישנה גרסה קצת שונה, ועל פיה האצטגנינים לא הודיעו על **יום הולדת** מושיען של ישראל, אלא על כך שאמו **כבר מעוברת ממנו,** ואז הוא גזר את גזירתו השנייה. גרסה זו מובאת **ב'מדרש רבה'** (שמות פרשה א פסקה יח): "ויצו פרעה לכל עמו. א"ר יוסי ב"ר חנינא - **אף על עמו גזר.** ולמה עשה כן שהיו אסטרוולוגין אומרים לו - **גואל ישראל נתעברה ממנו אמו,** ואין אנו יודעין אם ישראל הוא או מצרי הוא".

בפסוק שלאחר מכן בפרק ב' פסוק א' מובא, שעמרם עשה ליקוחין ביוכבד: "ויילך איש מבית לוי, ויקח את בת לוי", ומובא **במדרש,** שעשה בה ליקוחין שניים. ומבואר במדרש זה, שעמרם גירש את יוכבד לאחר הגזירה השנייה של - 'כל הבן הילוד'. **וכן מסתבר,** לפי סדר הפסוקים, שעמרם מגרש אותה, רק אחרי הגזירה השנייה. **ועוד מסתבר** לומר כך, שהרי לאחר הגזירה הראשונה שהיתה צריכה להתבצע ע"י אשתו ובתו של עמרם, עדיין לא היה צריך לחשוש להמתת הבנים, וכמו שבאמת זה לא התבצע, ולכן גירושי יוכבד היו רק לאחר הגזירה השנייה שהיתה לכל עמו. ובכל אופן, אם הגזירה של כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו פסקה, לאחר שמשנה ניצל ע"י בת פרעה, הרי שמשך הגזירה הזו היה קצר - **תשעה חודשים, בתוספת הזמן שעבר מגזירת פרעה השנייה עד שעמרם החזיר את יוכבד.**

אך **ב'מדרש רבה'** (שמות פרשה א פסקה יב) שהנשים הצדקניות היו הולכות לשאוב מים... ומוליכות אצל בעליהן... ונזקקות להם... וכיון **שמתעברות באות לבתיהן,** וכיון **שהגיע זמן מולידהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח...** וכיון **שמתגדלין באין עדרים עדרים לבתיהם. ניתן לשער,** שהגזירה השנייה היתה **במשך כשנתיים,** ע"י שנצרף את חודשי העיבור, ואת הזמן שהיו התינוקות בשדה, עד שחזרו עדרים לביתם, וכבר לא היו בסכנת הגזירה.

הגזירה השנייה לא התבטלה מיד לאחר הולדת משה - ולכאורה, אפשר לומר, שלפחות מאז הולדת משה ועד עבור שלשה חדשים, הגזירה עדיין לא התבטלה. שהרי על הפסוק: "ויצו פרעה לכל עמו" (שמות א', כ"ב), אומר **'רש"י':** "לכל עמו. אף עליהם גזר. **יום שנולד משה, אמרו לו אצטגנינו היום נולד מושיען.**" והם לא בדקו את בית יוכבד, אלא רק לאחר שלשה חדשים, נאמר: "ולא יכלה עוד הצפינו" (שם, ב', ג'), ואומר שם **'רש"י':** "שָׁמְנוּ לָהּ הַמִּצְרִיִּים מִיּוֹם הַחֲזִירָה, וְהִיא יִלְדֵתוּ לְשֵׁשׁ חֳדָשִׁים וְיוֹם א'... והם **בדקו אחריה לסוף ט"ו.**" **ויש לשאול,** מדוע הלכו לבדוק אחריו לאחר שלושה חדשים מאז שנולד, והרי מושיען של ישראל כבר נולד שלושה חדשים קודם, ויכלו להבין, שלא יתכן שליוכבד נולד מושיען של ישראל, שלושה חדשים לאחר שהאצטגנינים אמרו שהוא נולד.

אא"כ נאמר, שהגזירה המשיכה גם לאחר שנולד מושיען של ישראל, על פי דברי האצטגנינים. אך כן ניתן לומר, שהגזירה התבטלה, לאחר ששמו את משה ביאור, כי מאז אין שומעים יותר עליה.

ועל פי הגרסה האחרת שהבאנו לעיל **ב'מדרש רבה'** (שמות פרשה א פסקה יג) **משמע,** שכאשר גירש עמרם את יוכבד היא כבר היתה מעוברת עם משה מזה שלשה חדשים, והיא ילדה אותו לאחר תשעה חדשים מלאים, כלומר ששה חדשים לאחר שהחזירה. אלא שהמצרים מנו את החדשים מאז שהחזירה, ולפי חשבונם עברו רק ששה חדשים, לכן יכלה להצפינו רק במשך שלשה חדשים. בכל אופן, גם ממדרש זה משמע, שהם המשיכו לבדוק אחריו שלשה חדשים לאחר שנולד בפועל.

ובעל ספר **'פנים יפות'** מסביר, שעל המצרים היתה הגזירה רק באותו היום שאמרו שנולד בו מושיען של ישראל, כי הסכימו לתת לו את ילדיהם שנולדו באותו יום, ולא חשש שיצפינו את ילדיהם. אבל על היהודים היה חושש שיצפינו ויאמרו שנולדו אח"כ, לכך המשיך הגזירה עד שאמרו איצטגנינו שכבר הושלך לים.

מתי היה ביטול סופי של הגזירה

אחר הצלתו ע"י בת פרעה - ואולי, לאחר הצלת משה ע"י בת פרעה, באמת התבטלה הגזירה לגמרי גם מצד העם המצרי, כי לא שומעים עליה יותר. **ויתכן,** שלאחר שבת פרעה פתחה את התיבה וראתה אותו בוכה, ריחמה עליו כמו שנאמר: "ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה" (שמות ב', ו'), ואולי עברה זעזוע רגשי, לנוכח הגזירה האיומה, והיא דאגה בבית אביה שגזירה זו תתבטל לחלוטין. וכן סובר **'רמב"ן'** ומעלה כמה אפשרויות, מדוע הגזירה פסקה לאחר הולדת משה: **"וכשנולד משה נראה שנתבטלה, אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן, או כאשר נשמע כי מאת המלך נהיה הדבר ביטל אותו, או שהיה על פי האצטגנינות כדברי רבותינו (שמו"ר א כט), כי הכל התחכמות עליהם שלא ינדע החמס".**

לאחר השלכת משה ליאור - ועוד, אפשר ללמוד **ב'מדרש רבה'** (שמות פרשה א פסקה כא) שם נאמר: "ולמה השליכו אותו ביאור, כדי שיהיו חושבין האסטרוולוגין שכבר הושלך למים ולא יחפשו אחריו". ולפי זה - **הגזירה התבטלה לאחר השלכת משה ליאור,** כי האסטרוולוגים חשבו שהוא כבר טבע במים. וכך מפורש בפסקה נוספת **ב'מדרש רבה'** (שמות פרשה א פסקה כד): "ותאמר מילדי העברים זה... זה, מהו זה? זה נופל ליאור ואין אחר נופל ליאור, שכיון שהפילו משה ליאור בטלה הגזירה... ראו שמושיען של ישראל במים הוא נדון, עמדו וגזרו כל הבן הילוד, כיון שהושלך משה למים, אמרו - **כבר מושלך מושיען במים מיד בטלו הגזירה...** אמר להם משה לישראל - **בשבילי נצלתם כלכם".**

כתקופה זו קל הקורונה הקיעורים מתקיימים ע"י תוכנת זום

שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת שבת. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש. ביום ה' שיעור בפרשת השבוע

(שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש) **לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692.**

לתגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון כמייל, גם במהדורה מורחבת, נא לפנות לכתובת - **Ingber@bezeqint.net**